

УДК 37.013.8(091)

О.М. Скавронська

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З НЕПОВНОЛІТНІМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ

Анотація. У статті аналізуються структура, провідні суб'єкти, мета, завдання, зміст соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Установлено, що діяльність представляє собою струнку систему взаємопов'язаних елементів: суб'єкт; об'єкт; мотив, що перетворюється в мету; дія, яка відповідає сформульованим завданням; функції, засоби та результати впливу.

Ключові слова: соціальна педагогіка, діяльність, неповнолітній, правопорушник.

O.M. Skavronskaia Features of organization social-pedagogical work with juvenile delinquents.

This article analyses the structure, of the main subjects, aim, task, content of social-pedagogical work with juvenile delinquents on the modern stage of development of Ukrainian society. It is found out that the activity represents a clear system of associated elements: the subject; object; the motive that transformed into aim; the action that corresponds to the tests what formulated; features, tools and results of influence.

Key words: social pedagogy, activities, juvenile, delinquents.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасній Україні проблема організації соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками набуває особливої гостроти з огляду на те, що виховання молодого покоління відбувається в складних соціальних, економічних і політичних умовах. Така ситуація призводить до збільшення кількості дітей, які порушують норми поведінки, що належать до «групи ризику», стаючи на шлях алкоголізму, наркоманії, є ВІЛ-інфікованими; збільшується питома вага протиправної, агресивної поведінки неповнолітніх; посилюється вплив вулиці на дітей; збільшується кількість дітей, які потрапляють до в'язниць і психіатричних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теорії діяльності займалися філософи (М. Каган, А. Маргуліс та ін.), соціологи (І. Кон, Н. Наумова та ін.), психологи (Л. Божович, Л. Виготський, О. Леонт'єв, А. Петровський та ін.) і педагоги (Г. Щукіна, Н. Щуркова та ін.).

Питанням визначення змісту, методики та технології виховної діяльності взагалі та соціально-педагогічної зокрема присвятили свої праці М. Галагузова, В. Гмурман, Ю. Василькова, Л. Виготський, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, О. Леонт'єв, А. Макаренко, А. Малько, Л. Міщик, С. Хлебик та інші науковці.

Мета статті – схарактеризувати особливості організації соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка діяльність, у тому числі й соціально-педагогічна, має свою цілісну структуру, кожен елемент якої органічно пов'язаний і взаємодіє з іншими. «Діяльність, — пише О. Леонт'єв, — це не реакція і не сукупність реакцій, а система, яка має будову, свої внутрішні переходи і перетворення, свій розвиток» [1, с. 82].

Вивчення праць О. Леонт'єва та довідкової літератури дозволяє дійти висновку, що діяльність можна розглядати як систему, яка складається з таких елементів: суб'єкт; об'єкт; мотив, що перетворюється в мету; дія, яка відповідає сформульованим завданням; функції, засоби (тобто, за визначенням О. Леонт'єва, операції) та результати впливу. «Ці одиниці людської діяльності, — відзначає далі О. Леонт'єв, — і утворюють її макроструктуру» [1, с. 109].

З'ясуємо зміст провідних понять соціально-педагогічної діяльності. Так, термін «суб'єкт» уперше з'явився в працях античних філософів, а тільки в кінці 20-х рр. XX ст. почав використовуватись у вітчизняній соціально-педагогічній науці.

У філософській літературі під суб'єктом розуміють організатора практичної діяльності, яка спрямована на об'єкт. Згідно з законом України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» до провідних об'єктів соціальної робо-

ти належать діти, молодь, члени їхніх сімей, різноманітні колективи, соціальні групи.

До суб'єктів соціально-педагогічної роботи належали вчителі (зокрема класні керівники), інспектори у справах неповнолітніх і батьківські комітети при школах, батьківські комітети за місцем мешкання, ради будинків та ради сприяння сім'ї й школі, фахівці з соціальної роботи, організації та установи.

Як провідні об'єкти соціально-педагогічної діяльності будемо розглядати підлітків (11-17 років), тому що цей вік, за визначенням психологів, у найбільшій мірі підлягає різного роду впливам та стресам, що пов'язане з періодом інтенсивного статевого становлення особистості, зміною Я-концепції, потребою в самоствердженні та спілкуванні з однолітками. Саме в підлітковому віці розширюються сфери спілкування, змінюється характер взаємостосунків, змінюються фізичні сили організму, відбувається інтенсивна перебудова фізіологічної системи людського індивіда, спостерігається прагнення завоювати статус дорослої людини, розвивається самосвідомість і нерідко формуються негативні якості.

«Підлітковий вік, - пише Д.Фельдштейн, - важкий період психічного розвитку; він важкий для самого підлітка, він важкий і при роботі з ним. Клубок внутрішніх суперечностей цього віку і суперечностей дитини з дорослими – батьками і вчителями, що особливо гостро проявляються на даному етапі виховання, протидія підлітка вихованню приводять до появи великої групи важких підлітків» [5, с.41].

До провідних об'єктів діяльності соціального педагога насамперед належить та категорія підлітків, яка потребує допомоги у процесі соціалізації. У відповідності з предметом дослідження як провідних об'єктів соціально-педагогічної діяльності будемо розглядати неповнолітніх правопорушників.

Особистість неповнолітніх правопорушників має характерні особливості, вивчення яких дає можливість вибрати найбільш доцільні заходи для виправлення, індивідуальної виховної роботи та ефективної профілактики, а також для своєчасної корекції особистості підлітків, які ще не стали на шлях злочину.

За чинним законодавством неповнолітні - особи, які не досягли 18 років. Законні інтереси неповнолітніх (повністю або частково) здійснюють їх батьки, інші законні представники, опікуни, піклувальники.

Правопорушення - протиправне винне діяння особи, що носить суспільно небезпечний характер, що посягає на встановлений порядок громадських відносин. Як стверджують фахівці, неповнолітній правопорушник являє собою:

— складну систему з яскраво вираженими і досить гострими запереченнями, контрастами та протилежностями;

— непослідовність поведінки, внутрішньо нестійку систему з різко вираженою залежністю від ситуації; ситуація, як правило, характеризується конфліктами, які вимагають швидких рішень, заснованих на моральних і правових принципах;

— яскраво виражену подвійність моралі та дисгармонії моральних і правових уявлень, поглядів, почуттів;

— грубі порушення моральних, правових та інших соціальних норм як прояв конфлікту між суспільством і особистістю.

Е. Тихая виділяє внутрішні особливості, які характерні майже для всіх вихованців колоній:

- емоційна нестабільність, коли найменший подразник може викликати зміну настрою, відмову від діяльності, негативні емоційні реакції, агресію. Зокрема, часто без явних на те причин підлітки відмовляються від участі у запропонованих заходах, неадекватно реагують на будь-яку зміну емоційного ставлення до них, на неконгруетність у спілкуванні;

- низький рівень самоконтролю, коли у вихованців виникають складнощі з вольовою регуляцією власної поведінки, важко подавляються спалахи агресії, які часто закінчуються бійкою. Така некеріваність нерідко і є причиною осудження;

- суперечливість самооцінки і рівня домагань, незважаючи на невпевненість у своїх інтелектуальних здібностях.

Злочин у самому загальному розумінні - це правопорушення, вчинення якого тягне за собою застосування до особи заходів кримінальної відповідальності. Злочини можуть виділятися з загальної маси правопорушень за формальною ознакою (встановлення за них кримінального покарання, забороненої кримінальним законом), а також за матеріальною ознакою (висока ступінь небезпеки їх для суспільства, істотність заподіюваних ними порушень правопорядку).

Як свідчить вивчення наукової літератури, *мета* соціально-педагогічної роботи з малолітніми злочинцями полягає не тільки у здійсненні правового виховання та профілактики правопорушень, а і в формуванні підлітків переконання в тому, що необхідно неухильно дотримуватися вимог норм моралі та права, і в поверненні їх до суспільно-корисної праці.

Аналіз науково-педагогічних джерел дозволяє стверджувати, що *завдання діяльності* фахівців з соціальної роботи із зазначеною категорією дитячого населення можна звести до постійних і нових. Традиційними завданнями діяльності соціального педагога з неповнолітніми правопорушниками можна вважати: активне залучення громадськості до здійснення профілактичної роботи; опанування соціальним педагогом та соціальним працівником формами та методами впливу на особистість підлітка та його сім'ю; надання консультативної допомоги дітям підліткового віку; профілактику правопорушень; забезпечення соціальної терапії підлітків, їх правове виховання та соціальний захист; допомога в кризових ситуаціях; сприяння адаптації неповнолітніх правопорушників до умов суспільства; створення найбільш сприятливих умов життєдіяльності індивіда; становлення, розвиток та реалізація духовності людини; гармонізація й демократизація її відносин з суспільством; актуалізація виховного потенціалу мікросфери людини; відновлення гармонії у внутрішньому світі самого злочинця на основі принципів гуманізму та особистісно-орієнтованого підходу.

До нових завдань роботи головного суб'єкта виховання належать: організація активної діяльності із названою категорією дітей у мікрорайоні; відновлення і розвиток нормальних позитивних інтересів дітей підліткового віку; повернення підлітка до нормального спілкування;

виховання в нього почуття соціальної відповідальності й дисципліни.

Отже, завдання соціально-педагогічної роботи з малолітніми злочинцями спрямовані на реабілітацію особистості підлітка й повернення його до нормальних умов життя.

Зміст даної діяльності полягає: у максимальному завантаженні особливо «важковиховуваних» дітей у школі й поза школою; у здійсненні спеціальних рейдів «Діти вулиці», «Вокзал», «Ринок» з метою вилучення дітей, схильних до скоєння злочину; у підготовці молоді до здійснення контролю за своєю поведінкою; у застосуванні системи корекційно-реабілітаційних заходів до дітей з різним рівнем відхилень; у залученні їх до суспільно корисної діяльності; у здійсненні постійної консультативної роботи з дітьми, які не встигають у школі; у вдосконаленні виховного процесу в сім'ї та школі; у здійсненні діагностичної (передбачає використання існуючого наукового та методичного потенціалу), консультативної, реабілітаційної (полягає у формуванні в підлітка прагнення викоринити ті чи інші негативні риси і відновити ті позитивні риси, які були у неповнолітнього до дезадаптації тощо) та допоміжної роботи; у використанні найбільш ефективних форм і методів роботи з кожною окремою особистістю; у забезпеченні змістовного дозвілля підлітків у вечірній час та вихідні дні; у розширенні мережі спортивних секцій та гуртків; в організації постійно діючого лекторію з правових знань.

З метою проведення ефективної пропедевтичної роботи з «важкими» дітьми та їх сім'ями, виявлення неблагополучних сімей починають виконати спеціальні профілактичні служби. За слушною думкою вчених (А. Меліксетян, В. Оржехівська), головне завдання педагогічної науки й практики полягає саме в тому, щоб своєчасно попередити прояви різних вад, а не їх викоринювати [2, с. 78; 3].

На основі вивчення науково-педагогічних праць та проведення порівняльного аналізу ми дійшли висновку, що *зміст* роботи з неповнолітніми на вулиці можна також поділити на традиційний, що полягає переважно у використанні різноманітної ігрової техніки й залученні до ігрової діяльності як неповнолітніх, так і їхніх батьків, проведенні з ними групових екскурсій та інших форм організації дозвілля, і новий, який зводиться до налагодження випадкових контактів з підлітками під час їх зборів, з'ясування потреб та проблем зазначеної групи неповнолітніх, залучення вуличних груп до молодіжних об'єднань, встановлення контактів з маргіналами та поміщенні їх до лікувальних закладів.

Взагалі, як свідчить вивчення світового досвіду, соціально-педагогічна робота на вулиці отримала своє розповсюдження і в багатьох провідних країнах світу — Великій Британії, США, Німеччині та деяких інших. Таку діяльність здійснювали спеціальні служби термінової допомоги.

Доцільно підкреслити, що соціально-педагогічна діяльність з малолітніми злочинцями відбувається вже у виправних закладах закритого типу. Взагалі, в Україні існує 11 закладів для неповнолітніх, причому один з них - для дівчат (у Мелітополі), а кілька - посиленого режиму.

Зокрема, в Харківській області знаходиться Курязька виховно-трудова колонія (ВТК) загального режиму, в якій перебуває близько 350 неповнолітніх.

Як стверджують працівники соціальної служби Курязької ВТК, із загальної кількості засуджених: 12% - з 6-літнього віку бродяжили, жебракували; 48% - психічно неурівноважені підлітки, які не вміють читати, писати, в основному з неблагополучних сімей; 5% - здійснили вбивство; 8% - злісне хуліганство; 3% - тяжкі тілесні ушкодження; 4,5% - звалтування; 9% - розбій; 30% - крадіжки особистого майна; 27% - крадіжки державного майна; кожен третій має 3-4 судимості; 50% - знову повертаються до ВТК.

В Україні діє 4 професійно-технічних училища соціальної реабілітації (з них одне знаходиться в Харкові). У ці заклади за постановою суду направляються неповнолітні, що скоїли злочин у віці від 14 до 18 років. Діє три спеціалізовані школи соціальної реабілітації для підлітків у віці від 11 до 14 років, що скоїли злочин і позбавлені волі за постановою суду [4, с.109-110]. Одна з них відкрита у Харкові. Сьогодні в цій школі соціальної терапії знаходиться 60 підлітків, хоча розрахована вона на 250 чоловік.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже особливості організації соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками в Україні знаходять своє відбиття у провідних суб'єктах, меті, завданнях, змісті, формах та методах зазначеної діяльності. До перспективної тематики подальшого наукового пошуку можна віднести питання порівняльного аналізу змісту соціально-

педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками в Україні та провідних країнах світу.

Список використаних джерел:

1. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. / А.Н. Леонтьев // М.: Политиздат, 1977. - 304 с.
2. Меликсетян А.С. Социальные причины аморального поведения несовершеннолетних / А.С. Меликсетян // Советская педагогика. - 1991. - №4. - С.75-80.
3. Оржехівська В.М. Соціально-педагогічні основи профілактики правопорушень важковиховуваних учнів: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.01. / В.М. Оржехівська // - К., 1995. - 440 с.
4. Соціально-педагогічні аспекти роботи з дітьми групи ризику. Матеріали з досвіду роботи Центру допомоги дітям "Жайворонок". - Х., 2000. - 160с.
5. Фельдштейн Д.И. Психологические аспекты изучения современного подростка / Д.И. Фельдштейн // Вопросы психологии. - 1983. - №1. - С.33-41.

УДК 37.033 + 372.4

Н.М. Смолянчук

ШЛЯХИ ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ (ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.) У СУЧАСНІЙ ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація. У даній статті, на основі аналізу архівних матеріалів другої половини ХХ століття та педагогічних джерел висвітлено значення педагогічного досвіду організації природничої освіти молодших школярів у сучасній практиці.

Ключові слова: педагогічний досвід, природнича освіта, молодші школярі.

In this article, on the basis of the archive materials of the second half of the XX century and pedagogical literature, opened the meaning of pedagogical experience in organization nature studying in junior school.

The carried out theoretical analysis of the contents of normative and legal documents on primary education of numerous materials of periodical publications, modern works in pedagogics made it possible to come the conclusion that those questions, which had been examined and solved by the educational specialists during the second part of the twentieth century, are still the most actual questions of the contemporary natural education in primary school.

In connection with this the theoretical propositions and practical working-outs experience of organization of junior pupils natural education in Ukrainian's schools of general education of the second part of the 20-th century should be creatively comprehended and realized in the modern conditions for improvement optimization of teaching and educational process of primary school.

It is determined that the basic directions of using theoretical working-out and practical experience of primary natural education of the past can be such as: providing of the material, teaching scientific and methodological basis of natural education; keeping the demands of succession and continuity of natural education; constant accounting of kindred of a junior pupil with natural surroundings; expansion of variation components of primary schools' educational plans at the expense of introduction of optional courses of natural history; using of organization forms, methods and different means of natural education, directed to the making more active teaching and cognitive pupils' activities, their self-independence and creative work; taking into account both positive and negative experience of school natural education of the previous years; reinforcement of the demands to the personality of a teacher of natural history.

Key words: pedagogical experience, nature studying, junior school.

Постановка проблеми: На даному етапі розвитку початкової освіти головним завданням залишається всебічний розвиток особистості. Для учнів початкової школи надзвичайно велике значення має якісне засвоєння змісту природничої освіти. Від успішності засвоєння природничих знань здобутих у початковій школі залежатиме успішність навчання у середніх та старших класах. Адже, саме знання природничого циклу, засвоєні молодшими школярами ляжуть в основу вивчення, у подальшому, таких дисциплін, як біологія, хімія, фізика та географія.

Одним із шляхів реалізації головного завдання сучасної початкової освіти є звернення до безцінного досвіду великих вчених та педагогів минулого. Виникає необхідність осмислити та проаналізувати історико-педагогічний досвід здійснення природничої освіти молодших школярів.

Особливими здобутками у галузі початкової природничої відзначився період другої половини ХХ століття.

Аналіз актуальних досліджень свідчить про те, що питанням розвитку природничої освіти присвячені дослідження сучасних учених (Н.Борисенко, Л.Гуцал, М.Караванська, В.Левашова, О.Норкіна, Т.Собченко, Л.Старикова, Н.Щокіна) та концепції вчених і педагогів досліджуваного періоду (В.Горощенко, П.Завітаєв, І.Зверев, З.Клепініна, Н.Коваль, В.Кузнецова, Л.Мельчаков, Л.Нарочна, А.Низова, В.Онищук, В.Пакулова, В.Перекалова, А.Плешаков, Л.Хітяєва).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми: Теоретичні положення та практичні доробки, досвід організації природничої освіти молодших учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України другої половини ХХ століття можуть бути творчо осмислені й реалізовані в сучасних умовах для вдосконалення й оптимізації навчально-виховного процесу початкової школи.

Мета статті: розглянути шляхи та обґрунтувати доцільність використання позитивного педагогічного досвіду (другої половини ХХ століття) в освітній практиці сучасних загальноосвітніх шкіл.

Виклад основного матеріалу.

З метою удосконалення й оптимізації навчально-виховного процесу початкової школи ми визначили основні напрями використання теоретичного доробку та практичного досвіду початкової природничої освіти минулого. Вважаємо, що вони можуть бути наступні:

1. Забезпечення матеріальної (наявність й обладнання кабінетів з природознавства, організація «кутків живої природи» тощо) та навчальної, науково-методичної (розробка авторських навчальних програм, підручників, робочих зошитів, щоденників спостережень, навчальних посібників для вчителів) бази природничої освіти.

Необхідно зазначити, що протягом 1950-1980 років матеріальне, навчальне й науково-методичне забезпечення було на досить високому рівні. Разом з тим у 1990-ті роки